

ФЕМІНІТИВИ ЯК ОДИН З ОСНОВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Дейна Л. В.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ffgumgella25@gsuite.pnpu.edu.ua*

Кирильчук О. Б.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
okkirilchuk@ukr.net*

Питання гендерної рівності є однією із сімнадцяти Цілей сталого розвитку ООН [5], відповідно до якої має бути забезпечене розширення прав і можливостей усіх осіб жіночої статі, позаяк саме вони зазнають повсякчасного упослідження за гендерною ознакою (усі види насилля; знецінення неоплачуваної доглядової праці; участь жінок у політичному / економічному / соціальному житті суспільства; доступ до послуг у галузі охорони сексуального і репродуктивного здоров'я та до реалізації репродуктивних прав; права на економічні ресурси та ін). Цілком логічно й закономірно, що мова як живий організм, який завжди реагує на суспільну динаміку, відбиваючи ключові зміни в усіх сферах діяльності людей, за умови функціонування активного словотвірного та/або лексичного ресурсу (до якого передусім зараховуємо фемінітиви – назви осіб жіночої статі за професією, родом заняття, посадою тощо) віддзеркалюватиме, зокрема, і зміни в царині протидії всім видам дискримінації за статевою ознакою.

Варто наголосити, що фемінітиви не є новими або чужими одиницями для української лексичної системи. Їхнє формування сягає праїндоевропейського періоду, а на сучасному етапі розвитку мови в Українському правописі маємо нарешті зафіксований дериваційний інструментарій творення іменників жіночого роду від іменників чоловічого роду. Непорівнювано найбільшу словотвірну продуктивність у цьому аспекті виявляють суфікси, з-поміж яких орфографічний кодекс української мови в редакції 2019 року радить використовувати такі: *-к-, -иц-, -ин-, -ес-* та ін. [4, с. 39]. Однак попередні видання Українського правопису уникали цього питання, хоча для мови зокрема й суспільства загалом завжди прийнятними були гендерно корельовані власні імена (*Олександр – Олександра, Валерій – Валерія, Валентин – Валентина*), імена по батькові (*Степанович – Степанівна, Володимирович – Володимирівна*), прізвища (*Дубовий – Дубова, Котляревський – Котляревська*), назви осіб за національністю чи місцем проживання (*українець – українка, полтавець – полтавка*), окремі втрадиційнені назви посад, виду занять, статусні або рольові номінації (*мешканець – мешканка, учень – учениця, князь – княгиня, цар – цариця, учитель – учителька, герой – героїня* (у художньому творі), *удівець – удова, племінник – племінниця, родич – родичка, бог – богиня*). Треба відзначити, що ці мовні одиниці, зокрема загальні назви, виявляють нормативну спроможність функціонувати у відповідних парах форм множини: *українці – українки, школярі – школярки, князі – княгині* тощо. До того ж українська мова має чималий арсенал дериваційно, а часом і семантично неспіввідносних із макулінітивами одиниць на кшталт *мати, донька, бабуся, тітка, жінка, русалка, мавка* та ін.

Попри таку лінгвальну логічність (наявність питомих продуктивних словотвірних моделей, словотворчих засобів й унікальних лексем), і дотепер українців, незалежно від їхньої фахової чи гендерної належності та віку, бентежать, дратують та обурюють порівняно менш усталені назви посад / професій, як-от: *філологиня, медикиня, професорка, кандидатка наук, деканеса* тощо. Проте поряд із цим нічийої уваги не привертають лексеми цього ж дериваційно-семантичного розряду на зразок *прибиральниця, домогосподарка, секретарка, акушерка, учителька* тощо, оскільки «стереотипізований образ жінки менш привабливий та затребуваний в професійному

середовищі, ніж позитивно стереотипізований образ чоловіка, а фемінітиви сприймають як применшення їх значущості» [3].

Тотальне зросійщення української мови (чи не найбільше у ХХ столітті) засмітило наше мовлення просторічними покручами на зразок *врачиха, продавщиця, секретарша*, що, по-перше, не відповідають дериваційним закономірностям української мови, по-друге, обарвлені яскравою негативною конотацією, що призводить до загального сприймання цього класу слів як неприродних і придатних загалом лише для іронічного опису діяльності жінок.

Однак основне джерело загального суспільного невдоволення, пов'язаного із широким ужитком аналізованих лексем, – це проблема місця жінки в українському суспільстві. Слушною й промовистою в цьому аспекті є така теза: «Раніше соціально-рольові обов'язки жінки обмежувались інститутом сім'ї, що включало піклування про дітей, хатні обов'язки <...> Проте розвиток соціальних цінностей, диференціація соціальних ролей призводить до нівелювання застарілого образу жінки-берегині. Але набір стереотипних характеристик цього образу залишається. <...> Тому і для самих жінок саме маскулінні характеристики стають індикатором успішності та більшої залученості, що зумовлює вживання маскулінітивних номенів на позначення жіночої посади, професії чи діяльності» [3].

Крім лінгвального, така дискримінаційна тенденція простежувалась і на законодавчому рівні:

– лише 2017 року було скасовано наказ Міністерства охорони здоров'я, відповідно до якого жінки не мали права опановувати 450 професій, натомість нині, зокрема у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну та загальною мобілізацією чоловіків, жінки опановують «традиційно чоловічі» професії водолаза-сапера, заправника на АЗС, тракториста-машиніста, електрогазозварника, електромонтера, слюсаря та багато інших;

– лише 2018 року всі посади рядового, сержантського та старшинського складу, які наразі є в ЗСУ, стали де-юре доступні для жінок (станом на початок 2024 року в українському війську працюють та проходять службу понад 62 тисячі жінок, з яких понад 45 тисяч – військовослужбовиці), але тільки 2021 року День захисника України перейменовано на День захисників та захисниць, а в грудні 2023 року Міноборони сертифікувало перший бронезилет для військовослужбовиць.

Фемінітиви та їх прийняття чи неприйняття – «це індикатор видимості жінок, залученості їх до активного соціального життя, відображення різноманітності їх соціальних ролей» [3]. Саме з цієї причини алогічними та небезпечними є твердження (навіть якщо вони належать патріархам і матріархам української мовознавчої науки) про те, що використання фемінітивних мовних одиниць є «дикістю», «викрутасами», призводить до визнання, підкреслення й посилення дискримінації жінок, ображення їх. Якщо жінка є *українкою, полтавкою, мешканкою* будинку, то чому не може бути *артилеристкою, офіцеркою, електромонтеркою*? «Відсутність фемінітивів у мові не дає нам змоги побачити жінок у тій чи іншій професії» [1].

Із суто мовного погляду використання фемінітивів ще й дає змогу уникнути стилістичних і змістових суперечностей, як-от у заголовках медіатекстів: *У Запоріжжі дільничний офіцер поліції зі своїм чоловіком локалізували пожежу на одній із ділянок дачного кооперативу* («Новини Запоріжжя», 1.11.2021); *Снайпер, позивний Монашка* «Чоловік не хотів мене відпускати на війну. Але він мій характер знає – і розумів, що це марно» («Цензор.НЕТ», 10.03.2023).

Варто відзначити й позитивні зміни в імплементації фемінітивної лексики насамперед в офіційно-діловому стилі. Наказом Мінекономіки від 18.08.2020 р. № 1574 затверджено зміну до національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій», відповідно до якої «за потреби користувача при внесенні запису про назву

роботи до кадрової документації окремого працівника професійні назви робіт можуть бути адаптовані для означення жіночої статі особи, яка виконує відповідні роботи».

Проте виконання цієї норми потребує ретельно виписаного тезаурусу задля уникнення юридичних колізій і недопущення використання спотворених, недолугих або насмішкуватих мовних одиниць. Одним із найважливіших кроків до нормування й кодифікації фемінітивів на сьогодні є укладання «Вебсловника жіночих назв української мови» (укл. Олена Синчак, наук. ред. Ганна Дидик-Меуш, наук. конс. Василь Старко), що «оприявнює понадстолітню історію словотвірної фемінізації в українській мові. У ньому відстежено вживання фемінітивів від кінця XIX сторіччя і дотепер, у мові материкової України та в діаспорній українській, у текстах різних стилів і в різних соціальних варіантах української мови» [2].

Підбиваючи підсумок сказаного і підкреслюючи важливість зокрема й вербального оприявнення видимості жінки в суспільстві, варто процитувати гендерну експертку Маріанну Колодій, яка вкрай влучно зауважує: «Військовослужбовиці виконують ті самі професійні обов'язки, що й військовослужбовці, а вчительки, ті самі професійні обов'язки, що й учителі. Якщо жінки, які досягли успіхів у професійній, громадській чи іншій публічній роботі, за прикладом пані Верещук відкидають ідею гендерної рівності, то для чого вони прагнуть влади, для чого здобували освіту? Для чого прагнуть публічності, дають інтерв'ю, замість того, щоб жити так званим природнім життям “справжньої” жінки?» [1].

Література:

1. Білоусенко О. Фемінізм не на часі? Які міфи про гендерну рівність поширюють українські політики й публічні люди. *Детектор медіа*. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/27645/2021-06-30-feminizm-ne-na-chasi-yaki-mify-pro-gendernu-rivnist-poshyryuyut-ukrainski-polityky-y-publichni-lyudy/>
2. Вебсловник жіночих назв української мови / Укл. Олена Синчак. Львів, 2022. URL: https://r2u.org.ua/html/femin_details.html.
3. Гендерна стереотипізація і дискримінація та функціонування фемінітивів в мовленні українців та українок. *Платформа Рівних Можливостей (Equal Opportunities Platform)*. URL: <https://www.eop.org.ua/gendernoyi-stereotypizacziya-i-dyskryminacziya-ta-funkcionuvannya-feminityviv-v-movlenni-ukrayincziv-ta-ukrayinok/>
4. Український правопис. К. : Наукова думка, 2019. 392 с.
5. Цілі сталого розвитку. *United Nations Development Programme*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>.

FORMATION OF PRESCHOOL CHILDREN'S SENSE OF GENDER EQUALITY ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Dubovyk Yuliia

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

Gender equality, which ensures equal rights and opportunities for women and men, is a value of a democratic society and a significant factor in sustainable development. However, stereotypes about the role of women and men in society are still widespread. For example, according to a study by the sociological group Rating (2021), when assessing family and couple life, respondents consider cooking (64%) and household chores (56%) to be women's responsibilities, 30-40% of respondents indicated parity and only 3% believe that these responsibilities are men's [2, p.5].

The prevalence of stereotypical attitudes has various consequences. One of them is the underrepresentation of women in decision-making positions. For example, the Verkhovna Rada of Ukraine has only 21% of women; while the share of women in the population of our country before Russia's full-scale military invasion of Ukraine was 54% [2, p.5].